

Is het strafwaardig of alleen afkeurenswaardig om te zeggen dat de Amerikaanse invasie in Irak veel meer doden tot gevolg had en daarom dus veel erger is dan de aanslagen van elf september?

over de

STRAFRECHTELIJKE INPERKING VAN DE

VRIJHEID

VAN MENINGSUITING

versus

DE RECHTSTAAT

L.J.H. Jonkeren

Student nummer 831285856

Scriptie Nederlands Recht

Open Universiteit Nederland

Begeleider: mr. J. Hubbeling

Datum: 30-05-2007

INDEX

Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1 - Apologie	6
1.1 Wat is apologie.....	6
1.2 Het wetsvoorstel van de minister van Justitie.....	8
1.3 Bezwaren tegen dit voorstel.....	9
Hoofdstuk 2 - Negationisme.....	10
2.1 Wat is negationisme.....	10
2.2 Wetsvoorstel 30579 – uitbreiding wetboek van Strafrecht.....	11
2.2.1 Statuut van Rome.....	12
2.3 Redenen voor indiening van het wetsvoorstel.....	13
2.4 Het wetsontwerp nader beschouwd.....	14
Hoofdstuk 3 - Voorlopige conclusie.....	17
Hoofdstuk 4 - De Rechtstaat.....	18
4.1 Wat is een rechtstaat.....	18
4.2 Redenen voor het in stand houden van een rechtstaat.....	20
4.3 Geschiedenis van onze rechtstaat.....	21
4.4. Beperkingen aan de overheidsmacht in een rechtstaat.....	24
Hoofdstuk 5 - Vrijheid van meningsuiting internationaal.....	25
5.1 Verenigde Naties.....	25
5.2 Raad van Europa.....	27
5.3 Jurisprudentie van het Europese Hof.....	29

Hoofdstuk 6 - Vrijheid van meningsuiting in Nederland	32
6.1 - De Grondwet.....	33
6.2 – Reeds bestaande strafrechtelijke beperkingen op de vrijheid van meningsuiting.....	34
6.3 -Jurisprudentie in Nederland.....	36
Hoofdstuk 7 – negationisme wetgeving in andere EU landen.....	37
7.1 – België.....	37
7.1.1. Duitsland.....	38
7.1.2. Oostenrijk.....	38
7.1.3. Zwitserland.....	38
7.1.4. Frankrijk.....	38
7.1.5. Spanje.....	38
7.1.6. Italië.....	38
7.2 – Jurisprudentie in andere EU landen.....	39
Hoofdstuk 8 - Toetsing aan internationale regelgeving.....	40
Conclusie.....	44

Inleiding

Sinds 11 september 2001 wordt door de Verenigde Staten een 'war against terror' gevoerd waar ook wij Europeanen in verzeild zijn geraakt. De Nederlandse samenleving lijkt sindsdien definitief veranderd. De dreiging van het islamitisch terrorisme en de angst voor aanslagen in Europa zijn een realiteit geworden. De terroristische aanslag in Madrid op 11 maart 2004 veranderde die dreiging in keiharde realiteit. Het item 'terrorisme bestrijding' kwam in veel landen boven aan de politieke agenda te staan. Er werd gediscussieerd over de manier waarop de veiligheid in de toekomst zo goed mogelijk gegarandeerd kan worden. Daarbij is echter essentieel voor het functioneren van een democratische samenleving dat er niet aan de grondbeginselen van de rechtsstaat wordt getornd en dat er ook in alle vrijheid een publiek debat gevoerd kan worden. Een publiek debat kan immers bijdragen aan wederzijds begrip en respect voor elkaars opinies. De vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van godsdienst staan hierbij voorop. De moord op Theo van Gogh deed de publieke discussie over vrije meningsuiting weer sterk oplaaien waarbij veel mensen van mening waren dat de vrijheid van meningsuiting een absoluut recht is. Niet iedereen is van mening dat uitlatingen die zeer kwetsend zijn voor medemensen ook strafbaar gesteld moeten worden met een beroep op de vrijheid van meningsuiting. De Iraanse president Ahmadinejad ventileerde zijn mening dat er onmogelijk zoveel miljoenen Joden omgebracht kunnen zijn in WO II wat onmiddellijk de publieke discussie op gang bracht of het ontkennen van de holocaust strafbaar gesteld moet worden. Het ontkennen door de Turkse regering van de Armeense genocide is voor veel EU landen een reden om de besprekingen rond toetreding in de EU op te schorten. Maar hoe ver kan een land gaan in strafrechtelijke regelgeving zonder de rechtstaat in gevaar te brengen. De politieke en publieke discussie hierover is nog volop gaande. Enige tijd geleden diende de

Minister van Justitie een wetsvoorstel¹ in dat het verheerlijken en goedpraten van terroristische misdaden strafbaar stelt. Dit apologieverbod zou een nieuwe categorie van uitingsdelicten inluiden. Het wetsvoorstel betreffende het apologieverbod heeft in de Tweede Kamer de toets der kritiek niet kunnen weerstaan. Tweede Kamerlid Huizinga van de De Christenunie heeft op 01-06-2006 een wetsvoorstel² ingediend dat het ontkennen, op grove wijze bagatelliseren, goedkeuren of rechtvaardigen etc. van volkerenmoord en misdrijven tegen de menselijkheid strafbaar stelt. Deze uitingen worden, als het wetsvoorstel wordt aangenomen, alleen dan strafbaar wanneer ze bewust worden gedaan in de wetenschap dat mensen daardoor op discriminerende wijze worden beledigd of met de bedoeling aan te zetten tot haat of geweld tegen bepaalde bevolkingsgroepen³. Mevrouw Huizinga is van mening dat een wettelijk verbod op genocide-ontkenning een helder en niet mis te verstaan signaal naar negationisten is. In een interview⁴ geeft ze aan dat ze niet aan de vrijheid van meningsuiting wil morrelen. Dit lijkt een *contradictio in terminus*. Het strafbaar stellen van een in het openbaar geuite mening, ook al is die mening maatschappelijk gezien verwerpelijk, lijkt in ieder geval op gespannen voet te staan met het grondrecht 'vrijheid van meningsuiting'. Utingsdelicten zoals smaad, belediging, opruiing, godslastering en bedreiging zijn in ons Wetboek van Strafrecht reeds opgenomen onder onder meer de artt. Sr. 261, 262, 265-271, 137sub c en e, 147, 147a, en 285. Deze categorie uitingsdelicten zijn wel te beschouwen als een strafrechtelijke beperking van de vrijheid van meningsuiting⁵.

Deze scriptie richt zich vooral op de vraag óf en in hoeverre de bezwaren, met name de inperking van de vrijheid van meningsuiting, tegen het formeel strafbaar stellen

1 *Kamerstukken II* 2004/05, 29 754, nr. 2.

2 *Kamerstukken II* 2005/06, 30 579, nr. 2.

3 *Kamerstukken II* 2005/06, 30 579, nr. 3. p. 6.

4 *Nederlands Dagblad* 02 juni 2006, p. 1.

5 Janssens & Nieuwenhuis 2005, p. 2,3.

van zowel apologie als negationisme acceptabel zijn binnen het kader van de rechtstaat. Eerst zal ik ingaan op de betekenis van de termen apologie en negationisme en daarbij de wetsvoorstellen bespreken alsmede de bezwaren tegen het apologieverbod waardoor dit wetsvoorstel niet door de Tweede Kamer kwam. Daarna zal ik de voorwaarden bespreken waaraan een rechtsstaat moet voldoen wil het een rechtsstaat zijn. Ook zal ik aandacht besteden aan de geschiedenis van onze rechtstaat. Vervolgens wordt uiteengezet wat de reikwijdte van de vrijheid van meningsuiting is, eerst in een internationaal kader en daarna in het Nederlands kader. Dan komen de reeds bestaande wettelijke beperkingen in het strafrecht aan de orde en wordt onderzocht welke strafrechtelijke beperkingen er in andere EU landen zijn en hoe de toetsing van deze wetten zowel nationaal als internationaal is geregeld. Tenslotte zal ik in de conclusie het antwoord definiëren op de vraag óf en in hoeverre de bezwaren, met name de inperking van de vrijheid van meningsuiting, binnen het kader van de rechtstaat acceptabel zijn bij het formeel strafbaar stellen van zowel apologie als negationisme.

Hoofdstuk 1 – Apologie

1.1 Wat is Apologie

Het woord apologie is afgeleid van het Griekse woord 'apologia' en betekent letterlijk 'tegenspreking'. De oudst bekende apologie stamt dan ook uit Griekenland en is de verdedigingsrede van Socrates⁶. Door het orakel van Delphi was gezegd dat er geen man wijzer was dan Socrates. Daardoor voelde hij zich genoodzaakt om de betekenis van die orakelspreuk te onderzoeken. Hij maakte zich gehaat bij vele vooraanstaande mensen uit zijn tijd vanwege zijn onderzoeksmethode die bestond uit het op een indringende wijze ondervragen van 'wijze' mensen. Vervolgens vertelde hij ze dan

⁶ Schoenaerts 2004.

dat ze wel meenden wijs te zijn maar het niet waren. Hij zag het als een opdracht van god om iedereen te overreden om niet allereerst te zorgen voor lichaam en geld maar in de eerste plaats voor de ziel. Hij verkondigde in het openbaar onder meer zijn mening dat rijkdom en alle voorrechten voor de mens en de staat voortkomen uit deugd en dat deugd niet uit rijkdom voortkomt. Vooral jongeren beleefden veel plezier aan de manier waarop Socrates de mensen ondervroeg en ze imiteerden hem steeds vaker. Het laat zich raden dat veel vooraanstaande mensen daar niet zo blij mee waren. Het gevolg was dat er een aanklacht tegen Socrates ingediend werd die ongeveer als volgt luidde: “Socrates doet onrecht omdat hij de jeugd bederft en niet gelooft aan de goden waaraan de staat gelooft maar aan andere goddelijke machten”. Hij werd schuldig bevonden en veroordeeld tot de gifbeker. Reeds in het jaar 399 voor Christus werd er dus al iemand veroordeeld wegens het in het openbaar uiten van een afwijkende mening omdat men daar een gevaar in zag voor de toenmalige samenleving. De omschrijving van het woord “apologie” in het woordenboek luidt “mondelijke of schriftelijke verdediging van een persoon, zaak of leer tegen onrechtvaardige aanvallen”⁷. In Nederland is de meest bekende apologie de verdedigingsrede 'Apologie van Willem van Oranje' die op 13 december 1581 door hem aan de Staten Generaal der Nederlanden aangeboden werd. Hierin verdedigde hij zich tegen de door de Spaanse koning Philips II uitgesproken banvloek waarbij hij uit al zijn rechten werd verstoten⁸. Het woord apologie wordt daar gebruikt conform de omschrijving in het woordenboek. In het kader van de terreur bestrijding heeft dit woord echter een nieuwe betekenis gekregen. In Frankrijk werd in de wandelgangen de door de Raad van Europa in een ontwerpverdrag voorgenomen strafbaarstelling van oproepen tot of goedkeuren van terrorisme “apologie du terrorisme”⁹ genoemd.

7 www.woorden-boek.n/opzoeken/woordenboek/?zoekwoord=apologie

8 Jongbloet 1980.

9 Ribbelink 2004.

Wanneer in Nederland sindsdien gesproken wordt over het apologieverbod dan wordt daarmee de nieuwe betekenis van het woord bedoeld. Omdat deze betekenis van het woord apologie in Nederland en de ons omringende landen inmiddels is ingeburgerd gebruik ook ik in deze scriptie het woord in deze nieuwe betekenis.

1.2 Het Wetsvoorstel van de Minister van Justitie.

De minister van Justitie heeft op 12 juli 2005 een voorstel ingediend tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht. Een artikel met de volgende tekst zou worden toegevoegd.

“Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, een misdrijf, omschreven in de Wet internationale misdrijven, een misdrijf omschreven in artikel 6 van het Handvest van het Internationale Militaire Tribunaal bij het Verdrag van Londen van 8 april 1945, of een terroristisch misdrijf als bedoeld in artikel 83 waarop levenslange gevangenisstraf is gesteld, verheerlijkt, vergoelijkt, bagatelliseert of ontkent, welke verheerlijking, vergoelijking, bagatellisering of ontkenning, naar hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden, de openbare orde ernstig verstoort of kan verstoren, wordt gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste twee jaar of een geldboete van de vierde categorie opgelegd.”

De taakopvatting van de toenmalige minister van Justitie Piet Hein Donner was: ‘Ik moet primair terrorisme en radicalisering bestrijden¹⁰. In de wettekst wordt echter een nieuw strafcriterium geïntroduceerd, namelijk 'uitingen waarvan men weet of moet vermoeden dat deze de openbare orde ernstig verstoren of kunnen verstoren'. Strafbbaarstelling is, wanneer deze tekst wet wordt, dus al mogelijk als de openbare orde nog niet is verstoord. Hoewel verstoring van de openbare orde iets anders is dan terrorismebestrijding meent de toenmalige minister dat een inperking van deze vorm

10 *NRC Handelsblad* 18 februari 2005, p. 2.

van vrijheid van meningsuiting aanvaardbaar is, wanneer dat nodig is in het belang van openbare veiligheid, voor de bescherming van de openbare orde, gezondheid of goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen¹¹. Inmiddels is bekend dat dit wetsvoorstel het niet heeft gehaald. De voornaamste redenen daarvoor zal ik hierna uiteenzetten.

1.3 Bezwaren tegen het wetsvoorstel

Het aanzetten tot haat, discriminatie en geweld is reeds strafbaar gesteld ex art 137 d t/m e Sr. Een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting met een beroep op de bescherming van de openbare orde kan alleen als een staat zeer specifiek uiteenzet hoe de openbare orde geschaad wordt. Het wetsvoorstel geeft echter geen enkel concreet voorbeeld van een strafwaardige uiting. De Raad voor de Rechtspraak zegt in een adviesbrief aan minister Donner: *“Problematisch is echter dat er vergaand verschil van mening kan bestaan of een bepaalde gebeurtenis waarop een bepaalde gewraakte openbaarmaking doelt, als een in het wetsvoorstel genoemd internationaal of terroristisch misdrijf is te kwalificeren¹²”*. De Raad wijst er in dit verband op dat er veel (historische) gebeurtenissen zijn waarover een groot verschil van mening bestaat of deze al dan niet te kwalificeren zijn als nationaal of terroristisch misdrijf. Dit bemoeilijkt de bewijsvoering voor het openbaar ministerie en ook de beoordeling door de rechter. Dit zal tot zeer langdurige procedures leiden. Over de strafbaarstelling van een uiting die de openbare orde ernstig *kan* verstoren zegt de Raad in dezelfde adviesbrief aan minister Donner: *“Hier raakt het wetsvoorstel de grenzen van het voor de rechter werkbare en het voor de burger strafrechtelijk voorzienbare”*. Er wordt niet aangegeven welke criteria de rechter moet hanteren. Dit staat op gespannen voet met het legaliteitsbeginsel wat

11 *Kamerstukken II* 2004/05, 29 754, nr. 3, p. 4.

12 Raad voor de Rechtspraak 2005, kenmerk 7245/ONTW AK.

inhoudt dat strafbepalingen zodanig moeten worden geformuleerd dat de burger vooraf weet welke gedragsnorm hij niet mag overschrijden. In het onderhavige wetsvoorstel is de grens van de gedragsnorm erg vaag geformuleerd. Bovendien is in het wetsvoorstel niet het criterium 'opzet' opgenomen. De tekst van het wetsvoorstel maakt daarom ook uitingen die onbedoeld maatschappelijke onrust tot *gevolg* hebben strafbaar. Dit kan tot gevolg hebben dat een journalist of wetenschapper wordt vervolgd wegens verstoring van de openbare orde wanneer een publicatie onbedoeld de openbare orde verstoort. Het gevolg daarvan zou volgens mij kunnen zijn dat de onafhankelijke berichtgeving en vrije publicatie van wetenschappelijke verhandelingen teloorgaat. Het is echter heel aannemelijk dat een veroordeling van een journalist of wetenschapper op deze gronden onverenigbaar is met artikel 10 EVRM¹³. De Raad voor de Rechtspraak is van mening dat de vrijheid van meningsuiting zoals die ook in door Nederland onderschreven internationale verdragen is vastgelegd in het geding kan komen wanneer dit wetsvoorstel tot wet wordt.

Hoofdstuk 2 - Negationisme

2.1 Wat is negationisme

Het woord negationisme is nog niet in de verklarende woordenboeken opgenomen. In de Thesaurus¹⁴ wordt het aangeduid als 'het in de openbaarheid ontkennen, op grove wijze bagatelliseren, goedkeuren of rechtvaardigen van volkerenmoord en misdaden tegen de menselijkheid'. Dit woord wordt vaak gebruikt in de betekenis

¹³ EHRM, 26 November 1991 (*Observer and Guardian v. the United Kingdom*), Series A no. 216, p. 29-30, § 59); EHRM, 23 September 1994 (*Jersild v. Denmark*), Series A no. 298, p. 25, § 35. Deze laatste zaak handelde om een televisiejournalist die een reportage had gemaakt en had laten uitzenden waarin diverse personen evident racistische uitlatingen deden.

¹⁴ Thesaurus is een lijst met woorden over een bepaald domein, ook 'woordenboek'.

van 'het ontkennen van de jodenvervolgung door nazi-Duitsland'. Sommigen gebruiken ook het woord revisionisme in deze betekenis maar in de eigenlijke zin van het woord gaat het bij revisionisme niet om het 'ontkennen' maar om een 'herzien, vernieuwen'. Oorspronkelijk is revisionisme dan ook een academische term die slaat op het herzien van de geschiedschrijving aan de hand van nieuw ontdekte feiten. Het woord negationisme komt voort uit het woord 'negatie'. Dit heeft de betekenis 'verloochening' of 'ontkenning'. In deze scriptie gebruik ik het woord negationisme conform de betekenis die de Thesaurus er aan geeft en welke als zodanig is ingeburgerd in Nederland.

2.2 Wetsontwerp nr. 30579 – uitbreiding wetboek van strafrecht. (WvSr).

Tweede kamerlid Huizinga van de Christenunie heeft op 1 juni 2006 een wetsvoorstel ingediend om het Wetboek van Strafrecht uit te breiden met de strafbaarstelling van negationisme. Na artikel 137d zal een nieuw artikel 137 da worden ingevoegd. De tekst van dit artikel is:

- 1. Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, handelingen van volkerenmoord of misdrijven tegen de menselijkheid als bedoeld in de artikelen 6 en 7 van het Statuut van Rome inzake het internationaal Strafhof ontkent, op grove wijze bagatelliseert, goedkeurt of rechtvaardigt met het oogmerk aan te zetten tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun geslacht of hun hetero- en homoseksuele gerichtheid, wordt gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie.*
- 2. Met dezelfde straf wordt gestraft hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, handelingen van volkerenmoord of misdrijven tegen*

de menselijkheid als bedoeld in de artikelen 6 en 7 van het Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof ontkent, op grove wijze bagatelliseert, goedkeurt of rechtvaardigt, terwijl hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat hij daarmee een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging of hun hetero- of homoseksuele gerichtheid beledigt.

- 3. Indien deze feiten worden gepleegd door een persoon die daarvan een beroep of gewoonte maakt of door twee of meer verenigde personen wordt gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van een vierde categorie opgelegd.*

Mevrouw Huizinga maakt in de Memorie van Toelichting een duidelijk onderscheid tussen revisionisme en negationisme. Revisionisme heeft in haar opinie slechts een wetenschappelijk doel terwijl negationistische uitingen doorgaans gedaan worden met de bedoeling om te beledigen, discrimineren, marginaliseren van de slachtoffers van deze misdrijven tegen de mensheid of hun nabestaanden. Het gaat hier alleen om misdrijven die in de artikelen 6 en 7 van het Statuut van Rome worden bedoeld. Wat is daarvan de reikwijdte?

2.2.1. Statuut van Rome

In 1998 werd op voordracht van de Verenigde Naties Het Statuut van Rome ondertekend. Hiermee werd de basis gelegd voor de oprichting van het Internationaal Strafhof. Inmiddels hebben 97 landen het Verdrag geratificeerd of zich erbij aangesloten. 42 landen waaronder de Verenigde Staten hebben het Verdrag alleen ondertekend maar nog niet geratificeerd¹⁵. In respectievelijk artikel 6 en 7 wordt omschreven wat onder 'genocide' en 'misdaden tegen de menselijkheid' in de zin van het Statuut van Rome wordt verstaan. In bovengenoemde artikelen worden de daarin

¹⁵ nl.wikipedia.org/wiki/Internationaal_Strafhof.

vermelde daden strafbaar gesteld wanneer deze gepleegd worden als onderdeel van een wijdverbreide of stelselmatige aanval of wanneer de bedoeling aanwezig is om bevolkingsgroepen te vernietigen. Ook in het Statuut is dus vastgelegd dat er in ieder geval sprake moet zijn van opzet. Het wetsvoorstel beoogt in lid 1 het strafbaar stellen van in het openbaar geuite ontkenningen etc. van voornoemde daden wanneer dit gebeurt met het oogmerk aan te zetten tot haat, geweld en /of discriminatie van bepaalde bevolkingsgroepen. Echter, in lid 2 van het wetsvoorstel wordt de opzeteis verlaten. Alle in het openbaar geuite ontkenningen etc. van voornoemde daden zijn in dit tweede lid reeds strafbaar gesteld wanneer dit in de *wetenschap of het vermoeden* dat specifieke bevolkingsgroepen daardoor beledigd worden gedaan wordt.

2.3 Redenen voor indiening van het wetsvoorstel.

Volkerenmoord of misdaden tegen de menselijkheid zijn begaan tegen mensen omdat ze tot een bepaalde bevolkingsgroep behoorden. Het ontkennen, bagatelliseren, goedkeuren of rechtvaardigen van die feiten is vooral voor de slachtoffers en hun nabestaanden diep kwetsend. Opzettelijke verdraaiing van de feiten zijn volgens de indiener van het wetsvoorstel niet anders te beschouwen dan als een buitengewoon discriminerende bejegening. Als verdere reden voor het indienen van dit wetsvoorstel wordt in de memorie van Toelichting genoemd dat het oogmerk van negationisten zou kunnen zijn om extremistische opvattingen zoals moslimextremisme tot een bespreekbare politieke stroming te maken. Als misdaden van extremistische organisaties ontkend worden zal ook die organisatie meer acceptabel zijn zo is de redenering en daarmee zou een klimaat kunnen ontstaan waarin discriminatie een bespreekbare optie wordt¹⁶. Maar vooral de combinatie

¹⁶ *Kamerstukken II* 2005/06, 30 579, nr. 3, p. 4.

van de welbewuste verdraaiing van de feiten en het beoogde doel zijnde het wegzetten / beledigen / discrimineren / marginaliseren van de slachtoffers van de genoemde misdaden maken negationistische uitingen in beginsel strafwaardig. De indiener van het wetsvoorstel is van mening dat wanneer deze niet niet afdoende bestreden worden er een klimaat kan ontstaan waarin de grondwettelijke rechten en vrijheden van delen van de bevolking daadwerkelijk gevaar lopen¹⁷.

2.4 Het wetsvoorstel nader beschouwd.

De inhoud van dit wetsvoorstel heeft overeenkomsten met het wetsvoorstel strafbaarstelling van verheerlijking terrorisme¹⁸. Een van de kritiepunten bij dat wetsvoorstel is dat de strafrechter moet gaan oordelen over de vraag of een bepaald misdrijf kan worden beschouwd als een internationaal of terroristisch misdrijf¹⁹. Het gevaar bestaat dan dat de Nederlandse strafrechter in essentie politieke meningsverschillen zal moeten beslechten hetgeen veel problemen op zal leveren. Dat gevaar is bij dit nieuwe wetsvoorstel mijns inziens in veel mindere mate aanwezig daar het uitsluitend gaat om het ontkennen, goedpraten etc. van genocide en misdaden tegen de menselijkheid. Om welke misdaden het hierbij gaat is exact in het Statuut van Rome ingekaderd. Verder bestaat er in het algemeen tussen de internationale rechtsgemeenschap wel overeenstemming over de kwalificatie van dergelijke misdaden. Maar toch verschillen landen soms van mening over de vraag óf daarvan al dan niet sprake is. Als voorbeeld noem ik hier de Armeense genocide. De Turkse regering heeft een heel andere kijk op de gebeurtenissen die tot het massale overlijden van Armeniërs in 1915 heeft geleid dan de Armeense bevolkingsgroep. De Nederlandse strafrechter zal echter bij een strafrechtelijke vervolging wegens

17 *Kamerstukken II* 2005/06, 30 579, nr. 3, p. 5.

18 Zie ook hoofdstuk 1.2.

19 Raad voor de Rechtspraak 2005, 7245/ONTW AK.

ontkenning, etc. altijd eerst moeten vaststellen of er wel sprake is van een misdrijf dat valt binnen het kader van het Statuut van Rome. Een strafvervolging kan, bij onduidelijkheid daarover, verworden tot een langdurige procedure over de vraag of een bepaalde gebeurtenis uit het verre verleden al dan niet is aan te merken als genocide of misdaad tegen de menselijkheid. Daarbij komt dat het strafdossier niet zal zijn toegesneden op de feitelijke- en rechtsvragen met betrekking tot dat onderwerp. De rechter zal zich dan moeten verdiepen in hetgeen door, met name, historici is vastgelegd. Een rechter moet in ieder geval de aan de zaak ten grondslag liggende feiten kunnen kwalificeren om tot een uitspraak te komen. De zinsnede *'weet of redelijkerwijs moet vermoeden..... beledigt'* is uit juridisch oogpunt problematisch. In gevallen als ontkenning van de holocaust is het misschien wel aannemelijk dat men weet of in ieder geval moet vermoeden dat door ontkenning, etc. daarvan mensen gekwetst worden maar wanneer iemand beweert dat er een heel andere oorzaak dan de gestelde genocide is geweest voor het overlijden van de vele Armeniërs in 1915 (om maar bij het eerder gegeven voorbeeld te blijven) dan wordt het al moeilijker om vast te stellen of het om een historisch waardeoordeel over de feiten gaat of om ontkenning met het oogmerk een bevolkingsgroep te kwetsen. In het Statuut van Rome is vastgelegd wat verstaan wordt onder 'misdrijven tegen de menselijkheid'²⁰. De indiener van dit wetsvoorstel is kennelijk van mening dat deze betekenis ruim mag worden uitgelegd. Ze zoekt met het tweede lid van het wetsvoorstel aansluiting bij het Statuut van Rome en ze schrijft daarover het volgende: *“de term misdrijven tegen de menselijkheid moet niet verstaan worden als misdrijven tegen de 'menselijke natuur' waar – idealiter – mededogen en redelijkheid bij past, maar moeten gezien worden als handelingen die de menselijke waardigheid aantasten²¹”*. Er wordt door haar geen expliciet voorbeeld gegeven van

20 Statuut van Rome, *Trb.* 2000, 120, art. 7.

21 *Kamerstukken II* 2005/06, 30 579, nr. 3, p. 12.

een strafbare uiting die de menselijke waardigheid aantast. De rechter dient naar haar mening bij zijn afweging de context te betrekken waarin een uitlating is gedaan²². In de publieke discussie is meer toelaatbaar omdat anders de vrije meningsuiting teveel in het gedrang zou komen. Daarbij is de bedoeling van de uitlating van belang aldus de indiener van het wetsvoorstel. Het is onduidelijk welke criteria een rechter moet hanteren om een bedoeling vast te stellen. De vraag is dan ook of dit werkbaar zal zijn. Het is mijns inziens iets geheel anders om met een vooropgezette bedoeling een bevolkingsgroep te kwetsen als wanneer uitingen onbedoeld als kwetsend worden ervaren. De rechter zal dan moeten vaststellen wat de bedoeling van de persoon die de uitlating heeft gedaan is geweest. Het gaat immers in dit soort gevallen niet meer expliciet om de misdrijven die omschreven zijn in het Statuut van Rome maar om de ruime uitleg daarvan. Wanneer het echter gaat om een delict wat onder de delictsomschrijving van art. 137 da lid 2 valt hoeft de rechter de bedoeling niet vast te stellen. Voorwaardelijke opzet, het zich willens en wetens bloot stellen aan de kans dat in strijd met deze strafrechtelijke regel wordt gehandeld zal, wanneer dit wetsvoorstel tot wet wordt, al voldoende zijn om tot een veroordeling te leiden. Het criterium is dan alleen dat iemand redelijkerwijs had moeten vermoeden dat hij daarmee een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging of hun hetero- of homoseksuele gerichtheid beledigt. Bewijsvoering middels voorwaardelijk opzet wordt door de indiener van dit initiatiefvoorstel acceptabel geacht omdat men volgens haar mag verwachten dat de wetenschap over buitengewoon ernstige misdrijven redelijkerwijs tot het besef moet leiden dat het ontkennen, etc. daarvan moeilijk anders dan beledigend opgevat kan worden door de slachtoffers of hun nabestaanden. De criteria die de rechter hierbij moet hanteren worden ook hierbij niet genoemd en zijn dus onduidelijk. De tekst

van lid 2 van het wetsvoorstel geeft burgers dan ook geen duidelijk kader waarbinnen de grens van de toelaatbaarheid ligt. Daarom staat dit artikel op gespannen voet met het legaliteitsbeginsel.

3. Voorlopige conclusie

Het ter consultatie liggende wetsvoorstel lijkt op grond van het bovenstaande op heel wat bezwaren te stuiten. De vrijheid van meningsuiting wordt er in ieder geval wel door ingeperkt. De vraag is onder meer of deze inperking van de vrijheid van meningsuiting toelaatbaar is in het kader van nationale en internationale regelgeving en de rechtstaat. We hebben gezien dat al bijna vier eeuwen voor het begin van onze jaartelling het hebben van een eigen, van de norm afwijkende, mening strafrechtelijk werd vervolgd. Gezaghebbenden waren destijds van mening dat bepaalde uitlatingen een bedreiging vormden voor de gevestigde orde. We weten nu dat het aanzetten tot het vormen van een eigen mening een maatschappij alleen maar ten goede kan komen. Door ook naar de geschiedenis te kijken wordt in ieder geval duidelijk dat in de loop der tijd de gangbare mening over wat al dan niet toelaatbaar is verandert. Maar voordat er een definitieve conclusie getrokken kan worden met betrekking tot de centrale vraag zal ik in het kader van Nederlandse en Europese regelgeving en jurisprudentie onderzoeken of de bezwaren tegen dit wetsvoorstel inderdaad wel zo zwaarwegend zijn dat het, evenals het wetsvoorstel 'apologieverbod' niet tot wet kan worden. Daarvoor is het mede belangrijk om te weten wat er precies bedoeld wordt met “De Rechtstaat”.

4 De Rechtstaat

4.1 Wat is een rechtstaat

Aan iedere moderne staat liggen een aantal principes ten grondslag. Het is een rechtstaat en het overheidsgezag is verdeeld over meerdere instellingen die elkaar over en weer controleren²³. In een rechtstaat is de overheid zelf ook gebonden aan het recht en er moeten mogelijkheden bestaan voor de burgers om hun rechten en vrijheden af te dwingen ten opzichte van elkaar en van de overheid. Wanneer niet aan die voorwaarden wordt voldaan kan niet van een rechtstaat worden gesproken. De gedachte achter onze moderne rechtstaat werd in 1748 voor het eerst vastgelegd door de Fransman Montesquieu in een boek waarin hij de Trias Politica beschreef.²⁴ Vaak wordt de absolute scheiding der machten als belangrijkste voorwaarde genoemd voor de rechtstaat. Deze drie van elkaar onafhankelijke machten binnen een Staat zijn in de leer van Montesquieu:

- de **wetgevende macht**. Deze vaardigt de regels uit en legt verantwoording af aan het volk. De leden worden gekozen door het volk.
- de **rechterlijke macht**. Deze heeft tot belangrijkste taak de bescherming van de burgers; tegen elkaar maar ook tegen overheidswillekeur. De Rechter moet zich daarbij baseren op de wetten die ingesteld zijn door de wetgevende macht.
- de **uitvoerende macht**. Deze voert de algemene regels uit die door de wetgevende macht worden uitgevaardigd.

Het bovenstaande beschrijft de meest pure vorm van het begrip rechtsstaat maar dit begrip kan op meerdere manieren worden ingevuld. In Nederland is er geen sprake

23. Alen, De Valkeneer en Tilleman 1992.

24 Montesquieu 1748, Paris: Garnier Flammarion 1979.

van een absolute machtenscheiding²⁵. Wanneer een Minister door het parlement ter verantwoording wordt geroepen moet de uitvoerende macht (= minister) verantwoording afleggen aan de wetgevende macht (= parlement). Op het eerste gezicht lijkt dit in tegenspraak te zijn met de Trias Politica van Montesquieu maar het ging deze vooral om een evenwichtige verdeling van de macht, met voldoende ingebouwde controle mechanismen²⁶. Omdat het afleggen van ministeriële verantwoording een vorm van controle is komt dit wel overeen met het gedachtengoed van Montesquieu en valt dit binnen het hierboven genoemde kader van een rechtstaat. Wanneer in een breder kader gesproken wordt over de rechtstaat bedoelt men vaak de rechtstaat in sociologische zin. In die zin wordt onder meer ook de mogelijkheid tot een beroep op de sociale grondrechten als een fundament van een rechtsstaat gezien²⁷. In het kader van deze scriptie zal ik me beperken tot het grondrecht “vrijheid van meningsuiting”. Volgens professor Scheltema omvat het begrip “rechtstaat” naast democratie en een dienende overheid, ook de begrippen rechtszekerheid en rechtsgelijkheid. Dit betekent dat er alleen sprake kan zijn van een rechtstaat als er feitelijke rechtsgelijkheid, dus gelijke toegang tot en gelijke kansen voor het recht, bestaat én dat er feitelijke rechtszekerheid heerst. Dit houdt onder meer in dat de regels met betrekking tot overheidsgedrag voor iedereen kenbaar moeten zijn en worden nageleefd. Wetten moeten daarom zodanig geformuleerd zijn dat de burger er zijn gedrag op kan aanpassen. Dit is niet vanzelfsprekend. In dit kader is de uiteenzetting van Diamond: “*niet Law and order maar Law versus order is de historische realiteit*”²⁸ een eye opener. Hij maakt in dit boek duidelijk dat het beginsel van de rechtstaat de beste bescherming van de burger is tegen de natuurlijke neiging van een staat tot onderdrukking en uitbuiting. De

25 Kortmann 2001, p. 48-51.

26 Gommer, *Ars Aequi* 2007-1.

27 Kortmann 2001, p. 49.

28 Diamond 1971.

rechtssocioloog Griffith is van mening dat het van groot belang is om deze historische conclusie in gedachten te houden om allerlei pogingen om bijvoorbeeld in naam van terrorisme- of drugsbestrijding het normale strafprocesrecht uit te hollen²⁹. Volgens hem moeten de beginselen van de rechtstaat steeds tegen de staat zelf of het recht van de staat bevochten worden. Ze zijn in tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht geen natuurlijk product van een staat of diens recht. Door bijvoorbeeld vanwege terrorismedreiging in strijd met een beginsel van de rechtsstaat te handelen wordt het gewicht van de rechtsstaat als beginsel zelf tot nihil gereduceerd. *“Een beginsel dat alleen bescherming biedt als er geen reden is om er mee in strijd te handelen biedt alleen bescherming tegen irrationaliteit”*. Met deze woorden raakt Griffith de kern van de problematiek rond het begrip 'rechtstaat'. Binnen het kader van de rechtstaat is het dus van groot belang om bij wetgeving de beginselen van de rechtstaat te respecteren. Zonder de fundamenteën van de rechtstaat aan te tasten kan het grondrecht 'vrijheid van meningsuiting' dus niet beperkt worden wanneer dit ten koste gaat van de rechtszekerheid en de rechtsgelijkheid van burgers.

4.2 Redenen voor het in stand houden van een rechtstaat.

De voornaamste reden voor een rechtstaat is om te voorkomen dat de overheid haar macht misbruikt³⁰. Hiervoor is een onafhankelijke rechterlijke macht in essentieel. Een rechter mag zich in het kader van de Trias Politica dan ook nooit zelf met wetgeving bezig houden. Jurisprudentie is een door de rechter vastgelegde interpretatie van de aan de betreffende zaak ten grondslag liggende wetten en kan niet als wetgeving worden gezien. De in dit kader toelaatbare grens nadert echter al snel als er een interpretatie moet worden gegeven over vage of onduidelijke wetgeving. De interpretatie door de rechter van vage rechtsregels welke vervolgens

29 Griffiths 1989, p. 87-103.

30 Kortmann 2001, p. 50.

als vaste jurisprudentie gaat gelden heeft immers dezelfde impact als wetgeving. In een dergelijk geval maakt de rechter immers uit wat de concrete bedoeling van een dergelijke wet is en welke handelingen er vervolgens strafbaar zijn. Er wordt voor dit type rechtsregels door de rechter dan ook geen verantwoording aan het volk afgelegd. Ook ontbreekt dan de controle door een andere macht. In Nederland bestaat er zoals al eerder genoemd geen absolute scheiding van machten, het gaat vooral om een goed evenwicht tussen de drie machten³¹. Feitelijk benadert geen enkele staat de theoretisch ideale situatie. Omdat de complexiteit van regels en regelgeving de kenbaarheid van het recht al niet gemakkelijk maakt is het naar mijn mening alleen al om die reden van belang om geen vage normen te hanteren in wetgeving. Het recht moet immers voor iedereen, ongeacht opleidingsniveau en maatschappelijke status, te begrijpen zijn? Black schreef hierover dertig jaar geleden al: “*Law varies directly with stratification*”. De doorwerking van de maatschappelijke ongelijkheid in de werking van het recht kan volgens hem beschouwd worden als een van de meeste algemene wetmatigheden van het functioneren van een rechtssysteem³². Het is daarom voor de rechtsgelijkheid en de rechtszekerheid in een rechtsstaat in ieder geval essentieel om het evenwicht tussen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht optimaal te houden door onder meer voldoende controle mechanismen in stand te houden en de kenbaarheid van het recht te waarborgen door strak afgebakende normstellingen. Door de geschiedenis te bestuderen wordt ook duidelijk hoe belangrijk dit is.

4.3 Geschiedenis van onze Rechtstaat

Ik zal me in het kader van deze scriptie beperken tot de geschiedenis met betrekking

31 Alkema 2005, *nieuwsbrief* 051018.

32 Black 1976, p. 13.

tot de vrijheid van meningsuiting in onze rechtstaat. Lang geleden was informatie overdracht voorbehouden aan een select gezelschap mensen die konden lezen en schrijven. Deze mensen bepaalden welke informatie aan het volk moest worden doorgegeven en welke niet. Na de uitvinding van de boekdrukkunst en de afname van het analfabetisme werd de controle over hetgeen verspreid werd onder het grote publiek steeds moeilijker. Een doeltreffend middel voor de autoriteiten, die altijd grip hebben willen houden op de informatievoorziening naar de burger, was censuur. Na de Franse revolutie kwam echter het democratiseringsproces goed op gang. Vrijheid is daarbij altijd een leidend principe geweest en openlijke censuur werd niet langer geaccepteerd. Drukpersvrijheid werd vooropgesteld. Natuurlijk golden er vooral in de beginperiode in de praktijk nog allerlei beperkingen maar in 1798 werd de vrijheid van drukpers voor het eerst vastgelegd³³ in artikel 16 van de Staatsregeling van de Bataafse Republiek. Dit artikel luidde³⁴: *“Iedere burger mag zijn gevoelens uiten en verspreiden, op zoodanige wijze, als hij goedvindt, des niet te strijdig met het oogmerk der Maatschappij. De vrijheid der drukpers is heilig, mids de geschriften met den naam van den uitgever, Drukker of Schrijver voorzien zijn. Dezen allen zijn ten allen tijde, aansprakelijk voor alle zoodanige bedrijven, door middel der Drukpers, ten aanzien van afzonderlijke Personen, of der gantsche Maatschappij, begaan, die door de Wet als misdadig erkend zijn”*. Gebleken is dat dit artikel in de praktijk geen bescherming bood tegen vergaande strafrechtelijke beperking van de uitingsvrijheid. De grenzen die in dit artikel aan de beperkingen zijn gesteld zijn erg vaag en boden daardoor aan de overheid teveel ruimte om beperkingen te stellen. Onder het bewind van Napoleon werd zelfs opnieuw censuur ingevoerd. Uiteindelijk werd in 1815 in de eerste Grondwet van het Koninkrijk der

33 Akkermans, Bax, Verwey 1993, p. 20-27.

34 Algehele Grondwetsherziening, deel 1a, Den Haag 1979.

Nederlanden de volgende bepaling opgenomen³⁵. *“Het is aan elk geoorloofd om zijn gedachten en gevoelens door de drukpers, als zijnde doelmatig middel tot uitbreiding van kennis en vooruitgang van verlichting te openbaren, zonder eenig voorafgaand verlot daartoe nodig te hebben, blijvende nochtans elk voor hetgeen hij schrijft, drukt, uitgeeft of verspreidt, verantwoordelijk aan de maatschappij of bijzondere personen, voor zoo verre deze regten mogen zijn beleedigd”*. Bij de grondwetsherziening van 1848 werd de tekst in zijn huidige vorm geredigeerd: *“Niemand heeft voorafgaand verlot nodig om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens een ieders verantwoordelijkheid volgens de wet”*. De drukpersvrijheid werd sindsdien dus gezien als een recht waarop in beginsel geen beperkingen mogelijk zijn maar er wordt tegelijkertijd aangegeven dat de uitingsvrijheid in bepaalde situaties wel mag worden beperkt. In een arrest werd reeds in 1892 vastgelegd³⁶ dat geen enkele preventieve beperking van de vrijheid van meningsuiting geoorloofd is en dat artikel 7 van de Grondwet ruim moet worden uitgelegd. Bij de grondwetsherziening van 1983 werd de bepaling betreffende de vrijheid van meningsuiting in artikel 7 Gw aangepast aan de opkomst van nieuwe media. Sindsdien is de vrijheid van meningsuiting in een breder kader in de grondwet opgenomen. De zinsnede *“behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet”* geeft aan dat er wel beperkingen mogelijk zijn. Uit de geschiedenis blijkt dus onder meer dat wanneer in wetgeving vage grenzen gesteld worden aan beperkingsgronden het gevaar aanwezig is dat de overheid teveel ruimte neemt om vergaande preventieve beperkingen te stellen. Het is daarom van groot belang om wetteksten zeer zorgvuldig te formuleren waarbij gewaakt moet worden voor vage termen die voor ruime interpretatie vatbaar zijn.

35 Grondwet van 1815.

36 HR 7 november 1892, *W* 6259.

4.4 Beperkingen aan overheidsmacht in een rechtstaat.

De overheid ontleent zijn macht aan de constitutie. De constitutionele regels zijn vooral neergelegd in de Grondwet³⁷ en in het Statuut voor het Koninkrijk. Verspreid over de verschillende hoofdstukken van de Grondwet worden onder meer het bestaan van ambten en hun bevoegdheden en taken aangeduid. De regulerende functie van de overheid, die grenzen stelt aan de overheidsmacht, treft men verspreid aan in de Grondwet. Met name hoofdstuk 1 van de Grondwet bevat regels die grenzen stelt aan de overheid. Overheidsbevoegdheden bestaan rechtens slechts krachtens toekenning of erkenning ervan door de constitutie³⁸. De macht van een overheid is daarom niet groter dan hem bij wet wordt toegekend. De beste manier om duidelijk te maken wat constitutionalisme inhoudt is eigenlijk om de tegenhanger daarvan te noemen. Dit is absolutisme. Absolutisme houdt in dat er maar één ambt bestaat welke de hoogste bevoegdheid bezit. Ook Internationale Verdragen beperken de overheidsmacht binnen een land. Door met name Verdragsgrondrechten wordt in zekere zin de macht van de nationale wetgever rechtens gereguleerd, dit op ongeveer dezelfde wijze als het legaliteitsbeginsel dat het optreden van de uitvoerende macht en de rechterlijke macht aan regels³⁹ bindt. Uit al het bovenstaande is duidelijk geworden dat aan het begrip rechtstaat vele betekenissen worden gegeven. De staatsrechtelijke betekenis heeft betrekking op grenzen gesteld aan het optreden van de overheid en is een element van de regulerende functie⁴⁰. In de hierna volgende hoofdstukken zal ik onderzoeken waar de grens ligt aan die regulerende functie met betrekking tot het grondrecht 'vrijheid van meningsuiting'. Hierbij staan ook de begrippen 'rechtszekerheid en rechtsgelijkheid' centraal.

37 Grondwet, hoofdstuk 2,3,4,6 en 7.

38 Kortmann 2001, p. 31.

39 Akkermans, Bax, Verwey 1993, p. 5.

40 Scheltema 1989, p. 49.

Hoofdstuk 5 - Vrijheid van meningsuiting internationaal

Vrijheid van meningsuiting is een klassiek grondrecht en stelt burgers in staat om zonder angst voor vervolging en in alle vrijheid hun mening kenbaar te maken. Van oorsprong beoogde dit recht burgers te beschermen tegen inmenging door de staat. Dit recht heeft zijn huidige vorm onder meer gekregen door de ontwikkeling van het verdragsrecht. In dit hoofdstuk zal ik uiteenzetten hoe het recht op vrijheid van meningsuiting internationaal vorm heeft gekregen. Het ter consultatie liggende wetsvoorstel negationisme houdt in dat de vrijheid van meningsuiting ingeperkt zal worden. Om die reden zal ik in deze scriptie de nadruk leggen op de manier waarop de internationale regels genormeerd zijn met betrekking tot inperking van de vrijheid van meningsuiting.

5.1 Verenigde Naties

In de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, UVRM, van 1948 werd in artikel 19 voor het eerst het recht op vrijheid van meningsuiting vastgelegd. Dit artikel luidde: *“Een ieder heeft recht op vrijheid van mening en meningsuiting, dit recht omvat de vrijheid om zonder inmenging een mening te koesteren en om door alle middelen en ongeacht grenzen inlichtingen en denkbeelden op te sporen, te ontvangen en door te geven”*. Het ging hier echter slechts om een Verklaring welke geen bindende verplichting oplegde aan de staten om absolute vrijheid van meningsuiting te garanderen aan de burgers. Die verplichting werd pas bindend voor Staten toen in 1966 het Internationaal Verdrag voor Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR) van kracht werd. In artikel 19 van dit verdrag wordt het recht op vrije meningsuiting als volgt gegarandeerd: 'Beperkingen dienen bij wet voorzien te zijn en nodig te zijn:

- a. In het belang van de rechten of de goede naam van anderen.

b. In het belang van de nationale veiligheid of ter bescherming van de openbare orde, de volksgezondheid of de goede zeden.

Uit lid 3 volgt dat de beperkingen niet gelden met betrekking tot het recht een eigen mening te koesteren maar alleen met betrekking tot het uiten daar van. In artikel 20 lid 2 IVBPR wordt gesteld dat het bij wet verboden is om haatgevoelens te propageren die gebaseerd zijn op nationale afkomst, ras of godsdienst en die aanzetten tot discriminatie, vijandigheid of geweld. Het artikel verplicht Staten om wetten in te voeren die voorzien in een gepaste sanctie in geval van een inbreuk⁴¹. 'Haatgevoelens' is echter een subjectief begrip en tegenstanders waren bang dat dit artikel zou leiden tot misbruik en inbreuk zou maken op het recht op vrije meningsuiting. Men was bang dat Staten dit artikel zouden gebruiken als censuur vooraf en op deze manier de oppositie monddood zou maken. Bij het IVBPR hoort een protocol wat het individuele klachtrecht regelt. Dit verdrag kent geen internationale rechtelijke instantie die uitspraken kan doen over verdragsschending maar uitspraken van het toezichthoudend comité worden wel als gezaghebbend beschouwd. Een relevante uitspraak van dit comité wil ik in het kader van de grenzen van de vrije meningsuiting hier noemen. In Canada speelde de "Taylor en de Western Guard Party" zaak⁴². Het ging in deze zaak om de vraag of via de telefoon antisemitische uitlatingen mochten worden verspreid. Taylor richtte zijn klacht aan het Comité nadat hem door een Canadees Hof was gesommeerd te stoppen met dit soort uitlatingen. Taylor ging door met dit soort uitlatingen met een beroep op de vrije meningsuiting. Het Comité wees de klacht van Taylor af omdat het de uitspraken kwalificeerde als een vorm van racistische en religieuze 'hate speech'. In dit geval werd de inperking van de vrijheid van meningsuiting dus toegestaan. Het

41 General comments 10 bij artikel 19 IVBPR(1983) en 11 bij artikel 20 (2) IVBPR (1983).

42 Comm. no 104/1981, niet ontvankelijkheidsbeslissing 8 april 1983.

comité heeft overigens wel gesteld⁴³ dat wanneer een regering beperkingen oplegt om de openbare orde te beschermen deze vergezeld moeten gaan van een uitleg hoe de desbetreffende uitlating een bedreiging vormt voor de openbare orde én dat de beperkingen noodzakelijk moeten zijn voor de bescherming van de openbare orde. Artikel 5 IVBPR is ingevoerd om te voorkomen dat rechten gebruikt worden om anderen te benadelen. De tekst luidt: *“Geen bepaling van dit verdrag mag zodanig worden uitgelegd als zou zij voor een Staat, een groep of een persoon het recht inhouden enige activiteit te ontplooien of enige daad te verrichten, die ten doel heeft de rechten en vrijheden die in dit Verdrag zijn erkend te vernietigen of deze rechten en vrijheden meer te beperken dan bij dit Verdrag is voorzien”*.

Het Internationale Verdrag inzake Uitbanning Rassendiscriminatie (IVURD) verplicht Staten alle propaganda en alle organisaties te veroordelen die berusten op denkbepelden of theorieën die uitgaan van de superioriteit van een bepaald ras of groep personen met een bepaalde huidskleur of etnische afstamming, of die trachten rassenhaat en rassendiscriminatie in enige vorm te rechtvaardigen of te bevorderen. In 1993 herhaalt het Verdragscomité nog eens dat dit artikel een verplichtend karakter heeft. Staten dienen niet alleen wetgeving in te voeren maar deze ook te handhaven⁴⁴.

5.2 - Raad van Europa

In 1950 werd het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens door de Raad van Europa aangenomen. (EVRM). In artikel 10 wordt het recht op vrije meningsuiting gewaarborgd. Dit verdrag is van grote relevantie omdat het EVRM in artikel 1 aan Staten de verplichting oplegt om de rechten, zoals die zijn vastgelegd, van een ieder

43 Handbook IVBPR, Article 19, 1993, p. 121.

44 General Comment 1 (1972), 7 (1985) en 15 (1993), over artikel 4 IVURD.

die zich binnen de jurisdictie bevindt te beschermen. Dus ook de rechten van niet onderdanen. In artikel 10 lid 2 worden de beperkingen op de vrijheid van meningsuiting aangegeven: *“Daar de uitoefening van deze vrijheden plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, kan zij worden onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties die bij wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van nationale veiligheid, territoriale integriteit of openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen, om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag of de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen”*.

Uit het EVRM is dus af te leiden dat de vrijheid van meningsuiting door een staat beperkt kan worden. Die beperkingen zijn echter aan strikte voorwaarden gebonden.

- Iedere beperking moet bij wet gebeuren en moet redelijk voorzienbaar zijn en zo geformuleerd dat burgers er hun gedrag op kunnen aanpassen.
- Het doel van de beperking moet in de wet staan en moet oprecht zijn. De doelcriteria genoemd in artikel 10 lid 2 EVRM zijn uitputtend. Daarbij moet de beperking proportioneel zijn ten opzichte van het gelegitimeerde doel.
- De beperking moet noodzakelijk zijn in een democratische samenleving. Dit betekent dat een beperking méér dan wenselijk of redelijk moet zijn.
- Er moet een drukkende maatschappelijke behoefte aangetoond zijn.
- De redenen voor een beperking moeten relevant en voldoende zijn⁴⁵.

Als de naleving van rechten impliceert dat andermans verdragsrechten vernietigd of onrechtmatig beperkt worden is in in artikel 17 EVRM voorzien in de mogelijkheid om op die grond een beperking toe te staan. In 1997 is door het Europese Parlement

45 EHRM 26 april 1979. NJ 1980, 146/Sunday Times vs Verenigd Koninkrijk.

een resolutie aangenomen⁴⁶ genomen inzake de eerbiediging van de Rechten van de Mens in de Europese Unie. In deze resolutie wordt, in het hoofdstuk 'bestrijding van racisme en vreemdelingenhaat' onder punt 90, iedere staat verzocht om afdoende anti-discriminatie wetgeving in te voeren. Door de formulering van artikel 14 EVRM geldt het verbod van discriminatie alleen voor de rechten en vrijheden genoemd in het EVRM. Om die reden is een Protocol bij het EVRM gemaakt⁴⁷ waarin is vastgelegd dat discriminatie voor ieder recht wat in regelgeving is neergelegd verboden is.

5.3 - Jurisprudentie van het Europese Hof

Het EVRM biedt aan iedere Europese burger⁴⁸ het individuele klachtrecht. Burgers die denken het slachtoffer te zijn van een schending door een verdragsstaat van de rechten die in het verdrag zijn genoemd kunnen op grond van artikel 34 een klacht indienen bij het Europese Hof van de Rechten van de Mens. (EHRM). Een recente ontwikkeling is dat het EHRM steeds meer verplichtingen verbindt aan klassieke grondrechten⁴⁹. Staten worden verplicht om maatregelen te nemen die ook in de onderlinge horizontale relaties tussen burgers bescherming bieden tegen inbreuken op het EVRM. Ook een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting van burgers onderling valt hieronder en daarom dienen burgers hiertegen door de staat te worden beschermd. Het Europese Hof heeft meerdere uitspraken gedaan met betrekking tot artikel 10 EVRM. Een aantal van de in het kader van deze scriptie meest relevante zaken zal ik hierna bespreken. Een van de eerste uitspraken met betrekking tot de grenzen van de vrijheid van meningsuiting in Nederland betreft de zaak

46 E.P. Resolutie A4-468, 1998 en www.europarl.europa.eu/pv2.

47 Protocol nr. 12 bij EVRM, *Zebra-magazine* 1, februari 2001.

48 Een ieder die zich bevindt op het grondgebied waar de jurisdictie van EVRM geldt.

49 Alkema 2005, *Oratie*, Leiden.

Glimmerveen en Hagenbeek⁵⁰. Beide heren waren door de Nederlandse strafrechter veroordeeld wegens het in bezit hebben van folders met de intentie deze te verspreiden. De Nederlandse strafrechter was van mening dat de tekst opriep tot racistische discriminatie. In de folders werd gesteld dat wanneer de Volksunie aan de macht zou komen ze allereerst Turken, Surinamers en andere zogenaamde gastarbeiders uit Nederland zou verwijderen. Beide heren dienden een klacht in bij de Commissie⁵¹ omdat ze meenden dat de Nederlandse overheid hun recht op vrijheid van meningsuiting schond. De Commissie oordeelde echter dat artikel 10 door hen gebruikt werd om activiteiten te ontplooiën die in tegenstelling zijn met de tekst en de geest van het verdrag en dat dit, wanneer dat wordt toegestaan, zal bijdragen tot vernietiging van vrijheidsrechten⁵². De klacht werd niet ontvankelijk verklaard. Volgens de Commissie zetten de uitspraken van Glimmerveen en Hagenbeek aan tot haat en discriminatie en tasten daarmee de vrijheidsrechten van anderen aan. Het criterium in dit arrest is dus de onrechtmatige beperking van vrijheidsrechten van anderen. Dit is expliciet vastgelegd in artikel 17 van het EVRM en valt dus niet onder de beperkingen van artikel 10 lid 2 van het EVRM. Anders werd door het Europese Hof geoordeeld over het feit dat in Spanje iemand werd veroordeeld nadat deze een artikel had gepubliceerd waarin hij de moorden en aanvallen op Baskische burgers veroordeelde en de Spaanse regering beschuldigde te weinig te doen om deze misdrijven te bestrijden, ze zelfs te steunen en aan te zetten tot nieuwe misdrijven. De Spaanse rechters veroordeelden de publicist tot onder meer een jaar gevangenisstraf wegens het beledigen van de regering met het oogmerk de regering te destabiliseren in een roerige tijd. Het Europese Hof stond in dit geval een beroep op schending van artikel 10 EVRM niet toe omdat er

50 EHRR 260 (1982), App. Nos. 8348/78 en 8406/78.

51 Tot protocol 11 van kracht was werden klachten bij de Europese Commissie ingediend.

52 EHRR 260 (1982) App. Nos. 8348/78 en 8406/78/Glimmerveen & Hagenbeek.

niet voldaan werd aan de daarvoor gestelde eisen in lid 2 van dit artikel⁵³. In dit arrest is vastgelegd dat regeringen uitsluitend overheidskritiek kunnen verhinderen in buitengewone omstandigheden en dat dit noodzakelijk moet zijn om de openbare orde te beschermen, bovendien moeten de beweringen op niets gebaseerd of te kwader trouw zijn. In de zaak Otto-Preminger-Instituut versus Oostenrijk ging het om het verbod van de film „Das Liebeskonzil“ in Tirol⁵⁴. Het Otto-Preminger Instituut voor audiovisuele mediavormgeving had voorstellingen van de film geprogrammeerd. De film beledigde met de weergave van het haast honderd jaar oude toneelstuk, net als destijds, God de Vader, Maria en de Drie-eenheid en zou daarmee ook de Tiroler gelovigen kunnen beledigen. Het Europese Gerechtshof overwoog: *“Those who choose to exercise the freedom to manifest their religion, irrespective of whether they do so as members of a religious majority or a minority, cannot reasonably expect to be exempt from all criticism. They must tolerate and accept the denial by others of their religious beliefs and even the propagation by others of doctrines hostile to their faith”* De uitspraak luidde dat het in sommige landen als noodzakelijk in een democratische samenleving kan worden beschouwd om onbehoorlijke aanvallen op voorwerpen van religieuze verering te sanctioneren. Gebieden in Oostenrijk sanctioneerden de weergave van deze film. Kopieën van de film werden in beslag genomen en vernietigd. Deze uitspraak heeft tot gevolg dat het vertonen van een controversiële film in bepaalde gebieden wél en in andere gebieden niet strafrechtelijk vervolgd mag worden. Voordat sanctionering mogelijk is moet dus eerst worden vastgesteld of strafbaarstelling noodzakelijk is in het betreffende gebied. Er valt veel over deze uitspraak te zeggen maar in het kader van deze scriptie noem ik alleen de rechtsongelijkheid en rechtsonzekerheid in het kader van de vrijheid van meningsuiting die door deze uitspraak wordt gecreëerd. Uitspraken van

53 EHRM 23 april 1992, *series A* no 236/Castells vs Spanje.

54 EHRM 20 september 1994, *NJ* 1995, 366/ Preminger vs Oostenrijk.

het EHRM hebben doorgaans een uniformerende werking maar met deze uitspraak wordt met betrekking tot het vertonen van films het tegendeel bereikt. Uit deze uitspraak kan worden gedistilleerd dat belediging van godsdienstige groeperingen door uitingen van kunst alleen in bepaalde gebieden binnen Europa strafbaar is. Er is geen reden om aan te nemen dat het EHRM anders gaat oordelen wanneer het om een andere vorm van vrije meningsuiting gaat waarbij het noodzakelijkheids criterium een vereiste is. Van grote relevantie is ook dat het EHRM grote waarde hecht aan bijdragen aan het maatschappelijke debat. Uit jurisprudentie⁵⁵ van het EHRM blijkt dat dergelijke bijdragen in principe een grotere bescherming genieten dan anderssoortige opmerkingen. Door Meryim Aksu is in 2005 een artikel gepubliceerd waarin beschreven wordt hoe het Europese Hof een toetsingskader heeft ontwikkeld om strafrechtelijke beperkingen van de vrijheid van meningsuiting die door Staten gerechtvaardigd worden met een beroep op terrorisme bestrijding te beoordelen. Hieruit blijkt dat er geen grote verschillen met andere gevallen bestaan⁵⁶. Zij concludeert: *“Hoewel terrorisme een omstandigheid is die uiteraard wordt meegewogen, het Hof nergens in zijn overwegingen aanleiding geeft dat het bijzondere maatstaven aanlegt bij de beoordeling van de beperkingen met het oog op terrorismebestrijding”*. Het is naar mijn mening dan ook niet aannemelijk dat er door het EHRM bij de beoordeling van negationisme wel bijzondere maatstaven zullen worden aangelegd. Hoe het Hof in verband met uitingen van negationisme het noodzakelijkheids criterium in de toekomst zal uitleggen is echter onzeker.

Hoofdstuk 6 - Vrijheid van meningsuiting in Nederland

Een ieder verbindende verdragsbepalingen maken ook deel uit van de Nederlandse rechtsorde. De artt. 93 en 94 van de Grondwet verlenen aan verdragsbepalingen die

55 EHRM 1976, NJ 1978, 236/Handyside vs Verenigd Koninkrijk.

56 Aksu 2005, p. 396.

'naar hun inhoud een ieder kunnen binden' rechtstreekse werking. Deze verdragsbepalingen prevaleren zelfs boven de nationale wetten. De Nederlandse rechter mag een formele wet toetsen aan de direct werkende regels van internationale verdragen. Een formele wet toetsen aan de Grondwet is echter niet toegestaan⁵⁷. Onder meer de artikelen 19 IVBPR en artikel 10 EVRM hebben een ieder verbindend karakter en daarmee rechtstreekse werking. De burger kan dus bij een Nederlandse rechter een beroep doen op deze artikelen. De Nederlandse rechter houdt bij de beoordeling rekening met het toetsingskader, zie ook hoofdstuk 5.3, zoals dat door het EHRM ontwikkeld is. Eerst zal ik onderzoeken waar de meest relevante artikelen met betrekking tot deze scriptie in de Nederlandse wetgeving te vinden zijn.

6.1 – De Grondwet

In artikel 7 van de Grondwet is het recht op vrijheid van meningsuiting verankerd. Uit dit artikel volgt dat er een absoluut censuur verbod bestaat maar ook dat bestraffing achteraf wel mogelijk is. Uit lid 1 van dit artikel blijkt dat beperkingen aan de vrijheid van meningsuiting slechts bij wet in formele zin kunnen worden gesteld. De Nederlandse wetgever kan dus op grond van artikel 7 lid 1 Gw beperkingen stellen aan de vrijheid van meningsuiting door middel van formele wetgeving. We hebben al eerder vastgesteld dat het EVRM en IVBPR onderdeel zijn van de Nederlandse wetgeving. De Nederlandse wetgever moet dus rekening houden met al de in deze regelgeving gestelde voorwaarden en beperkingen⁵⁸ wanneer door een formele wet de vrijheid van meningsuiting van burgers wordt ingeperkt. Uitingsdelicten dienen in een wet in formele zin te staan en beperkingen die voortvloeien uit een dergelijk delict moeten noodzakelijk zijn in een

⁵⁷ *Kamerstukken II* 2001/02, 28331, nr. 2. (Wetsvoorstel om dit te veranderen ligt ter consultatie)

⁵⁸ Zie ook hoofdstuk 5.2, p. 29.

democratische samenleving⁵⁹. De Nederlandse rechter mag een formele wet niet toetsen aan de Grondwet en kan derhalve geen uitspraak doen of een beperking van de vrijheid van meningsuiting in een formele wet binnen het kader van artikel 7 Gw valt. Dit is echter voor de rechtszekerheid van minder belang sinds de Nederlandse rechter een formele wet wel mag toetsen aan een ieder verbindende verdragsbepalingen zoals artikel 10 EVRM. De Nederlandse rechter neemt dan ook zowel het toetsingskader genoemd in artikel 10 EVRM lid 2 als leidraad bij zijn beslissing als ook het in jurisprudentie van het EHRM ontwikkelde toetsingskader⁶⁰. Met name in artikel 10 EVRM zijn hanteerbare toetsingsnormen gedefinieerd. Hierna zal ik onderzoeken welke beperkingen aan de vrijheid van meningsuiting reeds in een formele wet zijn neergelegd.

6.2 - Reeds bestaande strafrechtelijke beperkingen op de vrijheid van meningsuiting.

In Nederland zijn al vele tientallen jaren bepalingen te vinden die het beledigen van groepen strafbaar stellen. In 1934 werd artikel 137c in het wetboek van Strafrecht ingevoerd. De strafbaarstelling in dit artikel luidde: *“het zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, opzettelijk in beleedigden vorm over eene groep van de bevolking of eene ten deele tot een bevolkingsgroep behorende groep van personen uitlaten”*. Dit artikel was bedoeld om onder meer de joodse bevolkingsgroep bescherming te bieden. In 1971 werd de tekst van dit artikel vervangen door de strafbaarstelling van belediging van een groep mensen op grond van ras en godsdienst of levensovertuiging en van het aanzetten tot haat tegen, discriminatie van, of gewelddadig optreden tegen mensen op grond van ras en godsdienst of levensovertuiging. In 1992 werd de werkingssfeer van dit

59 Janssens en Nieuwenhuis 2005, p. 27.

60 Zie ook hoofdstuk 5.3.

artikel verder uitgebreid⁶¹. Sindsdien stelt art 137 c Sr. in lid 1 personen strafbaar die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, opzettelijk beledigend uitlaten over een groep mensen wegens hun ras en hun godsdienst of levensovertuiging of hun hetero- of homoseksuele gerichtheid. Art 137d Sr. stelt in lid 1 personen strafbaar die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding aanzetten tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun geslacht of hun hetero- of homoseksuele gerichtheid. Art 137 e Sr stelt in lid 1 personen strafbaar die een uitlating openbaar maakt die, naar hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden, voor een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging of hun hetero- of homoseksuele gerichtheid beledigend is, of aanzet tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun geslacht of hun hetero- of homoseksuele gerichtheid voor zover het niet om zakelijke berichtgeving gaat. Deze artikelen bevatten formeel omschreven delicten. Van belang is dat de omschreven gedraging op zichzelf is reeds strafwaardig is, ook wanneer deze geen gevolgen heeft gehad. Het in het wetsvoorstel negationisme voorgestelde artikel 137 da Sr is ook een formeel omschreven delict. In de artikelen Sr 261, 262 en 266 worden respectievelijk smaad, laster en eenvoudige belediging strafbaar gesteld. De hierboven genoemde uitingsdelicten zijn dus al bij formele wet strafbaar gesteld. De Nederlandse rechter zal echter bij de beoordeling van de strafwaardigheid van een gedraging die onder een van de in dit hoofdstuk genoemde delictomschrijvingen van het wetboek van strafrecht valt altijd moeten toetsen aan de in hoofdstuk 5.3 genoemde toetsstenen van het EVRM en EHRM. In het volgende hoofdstuk zal ik binnen dit kader een aantal voorbeelden geven van gerechtelijke uitspraken.

61 Janssens en Nieuwenhuis 2005, p. 127.

6.3 - Jurisprudentie in Nederland

De Hoge Raad bevestigde op 25 november 1997 een arrest van het Gerechtshof Den Haag⁶² in de zaak tegen de uit België afkomstige S. Verbeke. Deze verspreide in Nederland onder de noemer 'geschiedkundige geschriften' pamfletten waarin de holocaust wordt ontkennd of in ieder geval wordt geminimaliseerd. In dit arrest is onder meer vast komen te staan dat het ontkennen van de holocaust onder de discriminatieverboden valt. In een annotatie bij dit arrest is gesteld⁶³ dat daarmee zonder twijfel duidelijk is geworden dat in Nederland specifieke wetgeving op dit terrein overbodig is. In 2004 is iemand veroordeeld tot een voorwaardelijke gevangenisstraf omdat hij op zijn website de holocaust 'de leugen van de eeuw' noemde. Zijn stelling was dat deze leugen was verzonden ter wille van het eigen voordeel van de zionistische joden. Het OM kwalificeerde deze uitlatingen als het opzettelijk beledigen van een bevolkingsgroep. De rechtbank stelde in het vonnis: "De bewezen verklaarde uitlatingen zijn niet alleen op zichzelf maar ook gezien hun context onnodig grievend en zij kunnen niet worden beschouwd als uitlatingen met geen ander doel dan deelneming aan het publieke debat over een historisch maatschappelijk vraagstuk⁶⁴". Uit deze uitspraak is onder meer op te maken dat ook de context waarbinnen een uitlating is gedaan wordt meegewogen en dat de rechter tot deze uitspraak is gekomen met inachtneming van, in ieder geval, het zwaarwegende belang van de vrije publieke discussie. De rechtbank kwalificeert na weging van de grondrechten van partijen de uitlating als onnodig grievend voor een bevolkingsgroep. Het grondrecht 'vrije meningsuiting' van de veroordeelde moet in dit geval wijken. Weging van grondrechten vindt casuïstisch door de rechter plaats en om die reden blijven er vraagtekens over het selectieve karakter. De ontkenning

62 HR 25 november 1997, *NJ* 1998, 105393/Verbeke.

63 HR 25 november 1997, *NJ* 1998, 105393, 'annotatie P. Rodrigues', *LBR-bulletin* (1998) p. 25-26.

64 Rb. Den Bosch 21 december 2004, *LJN*: AR 7891.

van de holocaust is volgens de rechter onnodig grievend voor een bevolkingsgroep maar hoe zal een vonnis luiden wanneer het om een ontkenning van de Armeense genocide gaat? Omdat er nog geen uitspraak is met betrekking tot uitlatingen over deze kwestie blijft het antwoord op deze vraag onzeker. Omdat de waarheid over bepaalde historische feiten niet altijd helemaal duidelijk is ben ik van mening dat een rechter daar niet in alle gevallen over kan en mag oordelen. Toch ligt het in de bedoeling van de regering om die afweging van belangen wel aan de rechter over te laten. De Nederlandse regering publiceerde in mei 2004 de nota "*Grondrechten in een pluriforme samenleving*"⁶⁵. Deze nota is in februari 2005 door de Tweede Kamer aangenomen en hierin wordt getracht de vraag te beantwoorden of er in onze pluriforme samenleving voldoende evenwicht is in de onderlinge verhouding van grondrechten. De nota legt de beslissing per geval bij de rechter. '*De rechter moet maar in voorkomende gevallen op basis van internationale verdragen een weging maken van grondrechten*', aldus de nota. De vraag of bijvoorbeeld de vrijheid van godsdienst of een ander grondrecht een grotere uitingsvrijheid oplevert als de vrijheid van meningsuiting blijft echter onbeantwoord⁶⁶.

Hoofdstuk 7 - Negationisme wetgeving in andere EU landen

Een aantal EU landen heeft inmiddels negationisme wetgeving ingevoerd. Ik zal hieronder per land in het kort aangeven óf en hoe dit is geregeld⁶⁷ en op grond van welke argumenten personen in die landen veroordeeld zijn.

7.1 België

België stelt bij strafwet van 23 maart 1995 een gevangenisstraf van acht dagen tot

65 *Kamerstukken II* 2003/04, 29 614, nr. 2.

66 Samkalden 2005.

67 *Kamerstukken II* 2005/06, 30 579, nr. 3, p. 8.

een jaar op het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de Tweede Wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd. Op 15 maart 2007 is wetsvoorstel 3-1135/3 ingediend wat racistische, negationistische en neonazistische organisaties moet verbieden en actieve deelname in het openbaar daaraan strafbaar moet stellen. De strafbaarstelling is in het wetsvoorstel uitgebreid tot 'misdaden tegen de menselijkheid'. Dit wetsvoorstel is een uitbreiding op de bestaande wetgeving.

7.1.1. Duitsland

In het “Strafgesetzbuch, par. 130” is in Duitsland het ontkennen, minimaliseren of goedkeuren, in openbaarheid of beslotenheid, van de misdrijven tegen de menselijkheid van het nationaal-socialistische regime strafbaar gesteld met als strafmaat een gevangenisstraf tot vijf jaar. In de volksmond wordt deze wet in Duitsland ook wel het verbod op het verspreiden van de “Auschwitzlüge” genoemd.

7.1.2. Oostenrijk

In het Oostenrijkse wetboek van Strafrecht wordt het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de Tweede Wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd strafbaar gesteld met als strafmaat een gevangenisstraf tot 20 jaar, mits dergelijke uitingen toegankelijk zijn voor veel mensen. Negationisme ten aanzien van andere misdrijven tegen de menselijkheid valt onder dezelfde strafbaarstelling.

7.1.3 Zwitserland

Het Zwitserse Wetboek van Strafrecht stelt het loochenen, rechtvaardigen of bagatelliseren van volkerenmoord of andere misdrijven tegen de menselijkheid strafbaar wanneer gebeurt met het motief om te discrimineren.

7.1.4. Frankrijk

In de Franse Code Penal is het zelfs al het betwijfelen van het plaatshebben van misdrijven tegen de menselijkheid die zijn begaan door leden van een criminele organisatie, met als strafmaat tot één jaar vrijheidsstraf strafbaar gesteld.

7.1.5. Spanje

In de Spaanse Código Penal is het ontkennen of minimaliseren van genocide, dan wel het steunen van regimes of instituties die genocide voorstaan strafbaar gesteld, met een strafmaat tot twee jaar vrijheidsstraf.

7.1.6 Italië

Kent geen specifieke wetgeving met betrekking tot de holocaust ontkenning, dit land is voorsnog ook niet voornemens dit in te voeren. Er zijn nogal wat verschillen met betrekking tot de wetgeving in de verschillende EU landen.

Duitsland stelt alleen het ontkennen, etc., van de holocaust strafbaar terwijl Frankrijk alleen al het uiten van twijfel of er in een bepaald geval wel sprake is van misdaden tegen de menselijkheid strafbaar stelt. In Italië bestaat dergelijke wetgeving in het geheel niet. Toch vallen al deze landen onder hetzelfde verdragsrecht binnen de EU. Dit betekent naar mijn mening in ieder geval dat de in Verdragen neergelegde verplichtingen aan Staten om onder meer racistische en xenofobische handelingen strafbaar te stellen⁶⁸ niet eenduidig wordt geïnterpreteerd.

7.2 Jurisprudentie in andere EU landen

Opmerkelijk en omstreden is de veroordeling door de rechtbank van Lyon van de Franse leider van de nationalistische fractie in het Europese Parlement Bruno Gollnisch⁶⁹. In 2004 verklaarde Gollnisch op een persconferentie dat hij de

68 Verdrag betreffende strafbaarstelling handelingen van racistische of xenofobische aard, verricht via computersystemen, *Trb.* 2002, 18.

69 Rb. Lyon 18 januari 2007/Gollnisch.

deportaties en miljoenen doden in nazi Duitsland niet ter discussie stelde maar dat hij vond dat het debat over de wijze waarop al deze mensen zijn gedood nog gevoerd moet worden. Hij heeft expliciet gezegd dat hij het ontstaan van de gaskamers niet ontkende maar meende dat de discussie over dit onderwerp aan historici zou moeten worden overgelaten, dit in alle vrijheid. In januari 2007 werd hij vanwege deze uitlatingen veroordeeld tot drie maanden voorwaardelijke celstraf en € 5.000,-- boete. Hiervoor zagen we dat in Frankrijk reeds het uiten van twijfel aan het bestaan van de holocaust strafbaar is gesteld. Maar Gollnisch heeft naar mijn mening het bestaan van de holocaust niet betwijfeld met deze woorden. Hij meende alleen dat het debat over de wijze waarop al die mensen zijn gedood door historici gevoerd zou moeten worden. Hij vond zichzelf niet deskundig genoeg om daarover een oordeel te kunnen geven. De interpretatie van de Franse rechter over deze uitspraken is desondanks dat Gollnisch de holocaust betwijfelt en om die reden strafbaar is. De vraag is dan ook of na toetsing aan het EVRM deze uitspraak in stand kan worden gelaten door het Europese Hof. In ieder geval wordt door deze uitspraak wel duidelijk dat interpretatie door de afzonderlijke rechters⁷⁰ tot rechtsonzekerheid en rechtsongelijkheid kan leiden.

Hoofdstuk 8 - Toetsing aan internationale regelgeving.

In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht is de vrijheid van meningsuiting geen absoluut recht. We hebben inmiddels kunnen zien dat vrijheid van mening een recht is waar nooit inbreuk op mag worden gemaakt maar dat er zowel internationaal als nationaal beperkingen zijn gesteld aan de uiting van bepaalde meningen. In een arrest van de Rechtbank Den Haag⁷¹ wordt nog eens bevestigd dat uit internationale standaarden volgt dat vrijheid van meningsuiting niet vooraf mag worden begrensd

⁷⁰ Zie ook hoofdstuk 7.

⁷¹ Rb. Den Haag 15 maart 2005, *LJN*: AT0303/Submission II.

maar dat toetsing achteraf door de rechter plaatsvindt. In de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel apologie wordt gesteld dat *'een strafrechtelijk verbod van het verheerlijken, vergoelijken, bagatelliseren en ontkennen van zeer ernstige misdrijven aanvaardbaar is wanneer zulks nodig is in het belang van de openbare veiligheid, voor de bescherming de openbare orde, de goede zeden en om de rechten en vrijheden van anderen te beschermen'*. Inmiddels is gebleken dat op grond van het EVRM en het IVBPR de vrijheid van meningsuiting bij formele wet kan worden beperkt maar dat die beperkingen moeten voldoen aan het gestelde in EVRM artikel 10 lid 2 . De daarin genoemde voorwaarden⁷² zijn uitputtend. In de wettekst van dit wetsvoorstel ontbreekt het opzetcriterium en de tekst is zo vaag dat burgers er hun gedrag niet goed op kunnen aanpassen⁷³. Bovendien is de kwalificatie van een gebeurtenis als internationaal of terroristisch misdrijf onduidelijk. Het bedoelde wetsvoorstel heeft het dan ook terecht niet gehaald. Het wetsvoorstel negationisme noemt twee strafbaarstellingen: Ten eerste om 'ontkenning, bagatellisering, goedkeuring of rechtvaardiging van volkerenmoord of misdrijven tegen de menselijkheid strafbaar te stellen wanneer dit gebeurt met het oogmerk aan te zetten tot haat tegen of discriminatie van mensen of tot het optreden van gewelddadig tegen persoon of goed wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun geslacht of hun hetero- en homoseksuele gerichtheid'. Ten tweede om strafbaar te stellen: 'Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, handelingen van volkerenmoord of misdrijven tegen de menselijkheid ontkent, op grove wijze bagatelliseert, goedkeurt of rechtvaardigt, terwijl hij weet of moet vermoeden dat hij daarmee een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging of hun hetero- of homoseksuele gerichtheid beledigt'. Voor de duidelijkheid wil ik hier nog eens noemen dat het in beide gevallen alleen gaat om

72 Zie ook hoofdstuk 5.2.

73 Zie ook hoofdstuk 5.2.

misdaden als bedoeld in de artikelen 6 en 7 van het Statuut van Rome. Hierna zal ik onderzoeken of dit wetsvoorstel voldoet aan de criteria zoals onder meer in het EVRM zijn neergelegd. Iedere beperking moet redelijk voorzienbaar zijn en zo geformuleerd zijn dat burgers er hun gedrag op kunnen aanpassen. Daarnaast moet het doel van de beperking in de wet staan en deze moet oprecht zijn. De doelcriteria genoemd in artikel 10 lid 2 EVRM zijn uitputtend⁷⁴. Daarbij moet de beperking proportioneel zijn ten opzichte van het gelegitimeerde doel. De in het wetsvoorstel voorgestelde beperking zal bij wet in formele zin gebeuren. Van belang is dus dat het voorstel voldoet aan de gestelde eis van redelijke voorzienbaarheid. Is het voor burgers mogelijk er hun gedrag op aan te passen? In het eerste artikel is het criterium: “met het oogmerk tot het aanzetten van haat, geweld, etc...”. In het tweede artikel wordt dit criterium echter losgelaten. Reeds het 'weten of vermoeden' dat de in het wetsvoorstel bedoelde groepen beledigd worden door het doen van genoemde uitingen wordt strafbaar gesteld. Het gebruik van vage termen als “weet of redelijkerwijs moet vermoeden..... beledigt” lijkt hier mogelijk in strijd met het *lex certa* beginsel. De Memorie van Toelichting zegt hierover dat bij het tweede lid van artikel 137da de constructie van het voorwaardelijk opzet kan worden gebruikt. Het leerstuk van het voorwaardelijk opzet houdt in dat de verdachte zich willens en wetens blootstelt aan de niet als denkbeeldig te verwaarlozen kans, dat hij in strijd met de wet handelt. Hij neemt dan het gevolg van zijn daden op de koop toe. Of verdachte al dan niet de bedoeling heeft gehad om in strijd met de wet te handelen doet dan niet terzake⁷⁵. Het EHRM hecht echter grote waarde aan het publieke debat⁷⁶. Het is niet onwaarschijnlijk dat binnen het kader van het publieke debat uitingen worden gedaan met betrekking tot bepaalde historische feiten of historische

74 Zie ook hoofdstuk 5.1, p. 29.

75 *Kamerstukken II* 2005/06, 30 579, nr. 3, p.16.

76 EHRM 26 april 1979, *NJ* 1980, 146/ *Sunday Times vs Verenigd Koninkrijk*.

onduidelijkheden welke door bepaalde groepen als beledigend worden ervaren. In ons Wetboek van Strafrecht is artikel 266 lid 2 vastgelegd dat gedragingen die ertoe strekken een oordeel te geven over de behartiging van openbare belangen, en die er niet op gericht zijn ook in ander opzicht of zwaarder te grieven dan uit de strekking voortvloeit, niet als eenvoudige belediging strafbaar zijn. Het is niet onwaarschijnlijk dat ook uitingen die bedoeld zijn als bijdrage aan het publieke debat geïnterpreteerd zullen worden als onder artikel 137da lid 2 vallend wanneer deze bijdragen niet als bijdragen ter behartiging van het openbaar belang geïnterpreteerd worden. Voor strafbaarheid in artikel Sr 266 lid 2 de eis gesteld dat de bijdragen niet gericht mogen zijn om een ander zwaarder te grieven dan uit de strekking voortvloeit. Alleen wanneer het gaat om *'bijdragen ter behartiging van het openbare belang die er niet op gericht zijn een ander zwaarder te grieven dan uit de strekking voortvloeit'* zijn deze in ons strafrecht niet strafbaar gesteld als eenvoudige belediging. Dit wetsartikel spreekt niet over een strafbaar *'weten of vermoeden'*. Het is daarom aannemelijk dat het OM in gevallen van beschuldiging o.g.v. art Sr 137da lid 2, een strafbaar *'weten of vermoeden'*, tot vervolging zal overgaan. In de Memorie van Toelichting zijn geen criteria gegeven waaraan de rechter kan toetsen in welke gevallen er in verband met een uiting sprake is van een strafbaar *'niet weten'* of *'redelijk vermoeden'*. Er is dus geen duidelijke grens tussen het criterium *'deelname aan het publieke debat'* en *'strafbare belediging van bevolkingsgroepen'* getrokken. Dit kan naar mijn mening in hoge mate de rechtszekerheid aantasten. Het doel van het wetsvoorstel wordt vooral uit de Memorie van Toelichting duidelijk. De indiener van het wetsvoorstel is van mening dat vooral wegens het feit dat negationisme nadrukkelijk wordt gedaan met een bepaald doel voor ogen, namelijk dat het is gekoppeld aan of is ingegeven door het wegzetten, beledigen, discrimineren en marginaliseren van de slachtoffers van deze misdrijven tegen de mensheid of hun nabestaanden, dit feit zó ernstig maakt dat

bevolkingsgroepen en personen daartegen beschermd dienen te worden en dat bedoelde uitingen om die reden strafwaardig geacht moet worden. Deze beperkingsgrond wordt echter niet in het EVRM genoemd. Bovendien is de indiener van het wetsvoorstel van mening dat expliciete strafbaarstelling van negationisme in het Nederlandse strafrecht in het verlengde ligt van de strafbaarstelling van racistische en xenofobische handelingen in het Protocol bij het Verdrag⁷⁷. Zij vat deze verdragsregels op als een aansporing om verder gaande maatregelen dan dit Protocol voorschrijft in de Nederlandse strafwet vast te leggen. Het doel van inperking van vrijheid van meningsuiting moet in de wet staan en oprecht zijn”, aldus EVRM art 10 lid 2. Het doel van het wetsvoorstel negationisme wordt echter duidelijk uit de Memorie van Toelichting bij dit wetsvoorstel.

Conclusie

De vrijheid van meningsuiting is geen absoluut en onaantastbaar grondrecht. Wanneer een Staat echter door middel van wetgeving de vrijheid van meningsuiting van burgers wil inperken is deze gebonden aan strikte (verdrags)regelgeving waarin duidelijk wordt gesteld onder welke omstandigheden een dergelijke inperking is toegestaan. Deze beperkende regels zijn met name neergelegd in het EVRM artikel 10 lid 2 en zijn limitatief. In het EVRM artikel 17 is vastgelegd dat niemand het recht heeft daden te verrichten die tot doel hebben de rechten en vrijheden van anderen verder te beperken dan in het Verdrag is voorzien. Ook in jurisprudentie zijn grenzen van de vrijheid van meningsuiting vastgelegd. Vast is komen te staan dat in ieder geval het publieke debat in alle vrijheid gevoerd moet kunnen worden. Het wetsvoorstel apologie heeft het niet gehaald. De indiener van dat wetsvoorstel wilde niet alleen het verheerlijken etc. van terrorisme strafbaar stellen maar trok de

⁷⁷ Protocol bij Verdrag betreffende strafbaarstelling handelingen van racistische of xenofobische aard verricht via computersystemen, *Trb.* 2005, 46.

strafbaarstelling door tot uitingen die de openbare orde *mogelijk kunnen* verstoren. De wettekst van dat wetsvoorstel is vaag en biedt veel ruimte voor interpretatie hetgeen de rechtszekerheid en rechtsgelijkheid in gevaar kan brengen. In het wetsvoorstel apologie kunnen zelfs onbedoelde gevolgen van een uiting strafbaar zijn. De opzeteis ontbreekt. Hierdoor bestaat onder meer het gevaar dat het publieke debat niet langer in vrijheid gevoerd kan worden. Het toetsingskader zoals neergelegd in artikel 10 EVRM is limitatief en laat daarom niet toe dat de vrijheid van meningsuiting van burgers vooraf wordt ingeperkt op een niet in dat toetsingskader genoemde grond. Het wetsvoorstel apologie beoogt de vrijheid van meningsuiting mede in te perken op andere gronden. De grootste bezwaren tegen het wetsvoorstel negationisme liggen naar mijn mening in de wettekst van artikel 137da lid 2. In dit lid wordt de eis 'het oogmerk om aan te zetten tot haat, etc'., zijnde de opzeteis, verlaten. Alleen al een 'weten of redelijkerwijs vermoeden' rechtvaardigt volgens de indiener van dit wetsvoorstel strafrechtelijke vervolging. In hoofdstuk 7 hebben we kunnen lezen dat het daarbij aan de rechter is om vast te stellen of er al dan niet sprake is van een 'weten of redelijkerwijs vermoeden'; de rechter moet dan bij zijn afweging de context meewegen. Deze wettekst is erg vaag en er bestaat veel ruimte voor interpretatie door de rechter hetgeen ten koste kan gaan van de rechtszekerheid en de rechtsgelijkheid, vooral omdat er geen toetsingscriteria aan de rechter zijn gegeven. Ook de tekst van artikel 266 lid 2 in het Wetboek van Strafrecht biedt hiervoor geen oplossing omdat ook in dit artikel voor strafbaarstelling opzet is vereist. Door de term 'misdaden tegen de menselijkheid' zoals vastgelegd in het Statuut van Rome ruim uit te leggen wordt de interpretatieruimte alleen maar nog groter. Het toetsingskader van artikel 10 EVRM vermeldt ook niet het 'weten of redelijkerwijs vermoeden' als grond voor strafrechtelijke inperking van de vrijheid van meningsuiting en laat inperking op deze grond niet toe. Voor 'misbruik van recht'

zoals dat in artikel 17 EVRM is vastgelegd geldt ook een opzeteis. Lid 2 van het wetsvoorstel staat dan ook op gespannen voet met de tekst van het EVRM. In het EVRM wordt onder meer wel de eis gesteld dat een beperking noodzakelijk moet zijn in een democratische samenleving. Dit betekent dat het méér dan wenselijk of redelijk moet zijn. Mogelijk zijn er mensen die vinden dat bepaalde uitingen in verband met misdaden tegen de menselijkheid afkeurenswaardig zijn en strafbaarstelling wenselijk vinden maar ik ben van mening dat het in onze democratische samenleving zeker niet noodzakelijk is om reeds tot strafrechtelijke vervolging over te gaan wanneer niet het oogmerk aanwezig is om haat te zaaien, etc. Het publieke debat kan met een dergelijke strafbaarstelling in gevaar komen. Een recent voorbeeld in dit verband is de veroordeling door een Franse rechter van de voorzitter van het Europese Parlement, Gollnisch. Diens in het openbaar geuite mening is door een rechter geïnterpreteerd als zijnde strafwaardig. Het is heel goed mogelijk dat publicisten in Frankrijk uit angst voor vervolging in de toekomst niet meer zullen schrijven over bepaalde onderwerpen wanneer deze uitspraak door het Europese Hof bevestigd zal worden. Ook in Nederland zou door een ongewenste interpretatie van de onderhavige vage wettekst het publieke debat aan banden gelegd kunnen worden. Uitspraken van het Europese Hof en verdragsteksten laten geen enkele twijfel over de noodzaak dat het publieke debat in alle vrijheid gevoerd moet kunnen worden zonder angst voor vervolging. Zowel de tekst van het wetsvoorstel apologie als het wetsvoorstel negationisme kunnen negatieve gevolgen hebben voor de rechtsgelijkheid en de rechtszekerheid en voor het publieke debat in Nederland. Beide wetsvoorstellen beogen de vrijheid van meningsuiting mede in te perken op gronden die niet vermeld staan in artikel 10 EVRM. We hebben gezien dat de begrippen 'rechtszekerheid' en 'rechtsgelijkheid' fundamenten van een rechtstaat zijn. Wanneer het onderhavige wetsvoorstel negationisme tot wet wordt zal de

interpretatieruimte voor een rechter dusdanig ruim zijn dat dit ten koste kan gaan van de rechtszekerheid en de rechtsgelijkheid. Ook het publieke debat kan daardoor onbedoeld aan banden worden gelegd. Daarmee worden dan de fundamenten van onze rechtstaat aangetast. Binnen het kader van de rechtstaat is het formeel strafbaar stellen van zowel apologie als negationisme dan ook alleen acceptabel wanneer de formulering van het delict wat de vrijheid van meningsuiting aan banden legt binnen het kader van de beperkingen in Europese regelgeving, met name EVRM artikel 10, past en weinig ruimte voor interpretatie overlaat. De gronden voor de strafrechtelijke beperking van de vrijheid van meningsuiting in lid 2 het onderhavige wetsvoorstel negationisme vallen deels buiten de beperkingen die het EVRM heeft gesteld en laten bovendien veel ruimte voor interpretatie. Ook de gronden voor de beperking van meningsuiting in het wetsvoorstel apologie vallen buiten de beperkingen die het EVRM heeft gesteld. Zowel het wetsvoorstel apologie als het ter consultatie liggende wetsvoorstel negationisme zijn naar mijn mening om al de hierboven genoemde redenen onacceptabel binnen het kader van onze rechtstaat.

Of het strafwaardig of alleen afkeurenswaardig is om te zeggen dat de Amerikaanse invasie in Irak veel meer doden tot gevolg had en daarom dus veel erger is dan de aanslagen van elf september hangt af van in welk Europees land dat wordt gezegd .

Literatuurlijst

Aksu 2005

M. Aksu, Beperking van de vrijheid van meningsuiting (10 EVRM) met een beroep op terrorismebestrijding. In *NJCM Bulletin* 2005, nr. 4, p. 396.

Akkermans, Bax en Verwey 1993

P.C.W. Akkermans, C.J. Bax, L.F.M. Verwey, *Grondrechten en grondrechtsbescherming in Nederland*, Groningen: Wolters Noordhoff 1993.

Alen, De Valkeneer en Tilleman 1992

A. Alen, C. De Valkeneer en B. Tilleman, *Het Belgisch Gerechtelijk Stelsel*, Ministerie van Buitenlandse zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking Brussel 1992.

Alkema 2005

E.A. Alkema, *Over de implementatie van Internationaal Recht*, (oratie Leiden) 18 oktober 2005.

Alkema 2005

E.A. Alkema, nieuwsbrief 051018, *Pleidooi voor een nieuw hoger rechtscollege*, Archief Wetenschapsvoorlichting 2005, Universiteit Leiden.

Black 1976

D. Black, *The Behaviour of Law*, Academic Press 1976.

Diamond 1971

S. Diamond, 'The Rule of Law versus the Order of Custom', in: *In Search of the Primitive*, Transaction Publishers, 1981.

Gommer 2007

H. Gommer, 'De mythe van de trias', *Ars Aequi* 2007-1, p. 21-27.

Griffiths 1989

J. Griffiths, 'Over de rechtstaat', in: J.W.M. Engels (red), *de rechtstaat herdacht*, p. 87-103, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1989.

Janssens & Nieuwenhuis 2005

A.L.J. Janssens & A.J. Nieuwenhuis, *Uitingsdelicten*. Den Haag: Kluwer 2005.

Jongbloet 1980

J.A. Jongbloet, 'Apologie van Willem van Oranje' : hertaling en evaluatie na vierhonderd jaar, 1580-1980, Amsterdam, Lannoo 1980.

Kalse en Verlaan 2005

E. Kalse & J. Verlaan, 'Donner over kritiek rechters: Ik moet primair terreur bestrijden'. In *NRC Handelsblad* 18 februari 2005.

Kortmann 2001

C.A.J.M. Kortmann, *Constitutioneel recht*, Deventer: Kluwer 2001.

Montesquieu 1748

Montesquieu, *De L'esprit de Lois*, Paris: Garnier Flammarion, 1979
(oorspronkelijk 1748).

Nederlands dagblad 2006

Nederlands Dagblad, 'maak ontkennen genocide strafbaar' 02-06-2006.
(www.cidi.nl/media/2006/nd.02062006.html)

Raad voor de Rechtspraak 2005

'Brief aan minister Donner' 15 september 2005, 7245/ONTW AK.

Schoenaerts, 2004

J. Schoenaerts, *De avonden, Apologie van Socrates*, audiovoordracht 4 augustus 2004, (www.vpro.nl/artikelen/19107588).

Ribbelink 2004

O. Ribbelink, '*Apologie du terrorisme*' and '*Incitement to terrorism*', analytical report by the T.M.C. Asser Institute of the Hague: Council of Europe Publishing 2004, p.32.

Samkalden 2005

C. Samkalden, Pluriforme gedachten over de nota grondrechten. In *NJCM Bulletin*, nr. 1. p. 44-59.

Scheltema 1989

M. Scheltema, 'De rechtsstaat', in: J.W.M. Engels (red), *De rechtsstaat herdacht*, p. 49 e.v., Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1989.

Kamerstukken/Beleidsstukken

- *Kamerstukken II*, 2001-2002, 28331, nr.2.
Wetsvoorstel Toetsingsbevoegdheid van wetten aan een aantal bepalingen van de Grondwet door de rechter.
- *Kamerstukken II*, 2003-04, nr. 29614, nr. 2.
Nota grondrechten in een pluriforme samenleving.
- *Kamerstukken II* 2004/05, 29754, nr. 2.
Wetsvoorstel tot wijziging van het wetboek van strafrecht om verheerlijking, vergoelijking, bagatellisering en ontkenning van zeer ernstige misdrijven strafbaar te stellen,
- *Kamerstukken II*, 2004/05, 29754, nr. 3. (MvT).
- *Kamerstukken II* 2005/06, 30579, nr 2.
Wetsvoorstel tot wijziging van het wetboek van strafrecht om bagatellisering, goedkeuring of rechtvaardiging van volkerenmoord of misdrijven tegen de menselijkheid als bedoeld in de artikelen 6 en 7 van het Statuut van Rome strafbaar te stellen,
- *Kamerstukken II*, 2006, 30579, nr. 3. (MvT).

JURISPRUDENTIELIJST

Comité voor de rechten van de mens

- Comm. No. 104/1981, 8 april 1983, GAOR A/38/40, Annex XXIV. J. R.T. and the WG Party vs. Canada.

Europese Hof voor de rechten van de mens

- EHRM 7 december 1976, *NJ* 1978, 236 /Handyside vs Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 26 april 1979, *NJ* 1980, 146 /Sunday Times vs Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 26 november 1991, *Series A* no 216 /Observer and Guardian vs United Kingdom.
- EHRM 23 april 1992, *Series A* no. 236 /Castells vs Spanje.
- EHRM 23 september 1994, *Series A* no. 298 /Jersild vs Denmark.
- EHRM 20 september 1994, *NJ* 1995, 366 /Otto Preminger Institut vs Oostenrijk.

Europese Commissie voor de rechten van de mens

- EHRR 260 (1982) App. Nos. 8348/78 en 8406/78, 18 D&R 187 (1980) /Glimmerveen en Hagebeek vs Nederland.

Franse Jurisprudentie

- Rechtbank Lyon 18 januari 2007/ Bruno Gollnisch, (www.lexpress.fr/info/quotidien/actu.asp?id=8443).

Nederlandse Jurisprudentie

Hoge Raad

- HR (strafkamer) 25 november 1997, *NJ* 1998, 105393/Verbeke.
- HR 25 november 1997, *NJ* 1998, 105393, annotatie P. Rodrigues, *LBR bulletin* 1998, p 25-26.

Rechtbank Den Bosch

- Rb. Den Bosch, 21 december 2004, *LJN* 7891/De Holocaustontkenner.

Rechtbank Den Haag

- Rb. Den Haag, 15 maart 2005, *LJN* AT 0303/ Submission II.